

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 25.12.2022
Kabul Tarihi : 25.05.2023

1924-2000 YILLARI KUR’AN KURSLARI TALİMATNAME VE MÜFREDATLARINDAKİ DEĞİŞİMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

AN EVALUATION ON THE CHANGES IN THE INSTRUCTION AND CURRICULUM OF THE QUR’AN COURSES OF THE 1924-2000 YEARS

Meryem KARATAŞ*

Abstract: Qur’an courses, which are agemates with the Republic of Turkey, continue their mission for a long time from past to current days. In addition to being an institution that maintains the tradition of education with a history of hundreds of years, such as teaching the Qur’an, it fulfills the duty of common religious education under a secular state, which increases the importance of Qur’an courses. Differ from formal religious education, the fact that this is an institution that can reach individuals of different age groups of society and has continuity is an indication that the Qur’an courses maintain their place in religious education and training. Teaching the Qur’an, to be memorized the verses necessary for performing prayers and teaching the knowledge of catechism are the basic features of these courses that have not changed until today. Education was carried out with instructions and curricula. What the changes in the Republican period Qur’an course instruction and curricula have undergone from various perspectives constitutes the research problem. The aim of this study is to comparatively examine the religious understanding and transfer style of the Qur’an courses and their curricula and regulations. For this, instructions, curricula, legislation were examined. Thus, as an institution of the state, periodic changes that occur in the Qur’an courses were tried to be determined. From this point of view, it is not possible to say that the courses have had the same perspective since 1924. The function of teaching the Qur’an properly, to be memorized the verses necessary for performing prayers and transferring the knowledge of the catechism remained as basic religious education conceptions that did not change over time. However, it was concluded that there were changes in subjects such as the weekly hours of the lessons, individual and social learning outcomes, the image of the prophet that was tried to be created in the minds, the perspective against different interpretations of the religion of Islam, the desired attitude towards other beliefs. It is thought that if the changes in the instructions and curricula that shape the education and training process are followed with more detailed researches, different results can be obtained regarding the change of the Qur’an courses.

Key Words: Religious Education, Non-Formal Religious Education, Instruction, Curriculum, Qur’an Courses.

Öz: Kur’an kursları, Türkiye Cumhuriyeti ile yaşıt olan ve günümüze kadar gelen bir kurum olarak görevini uzun süreden beri devam ettirmektedir. Kur’an öğretimi gibi yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip eğitim geleneğini sürdüren bir kurum olmasının yanı sıra laik bir devlete bağlı olarak yaygın din eğitimi görevini yerine getirmesi Kur’an kurslarının önemini arttırmaktadır. Örgün din eğitiminden ayrı olarak toplumun farklı yaş gruplarındaki bireylere ulaşabilen ve süreklilik arz eden bir kurum olması Kur’an kurslarının din eğitim ve öğretimindeki

¹ Bu makale yazarın 2020 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalında Prof. Dr. Yıldız Kızılabdullah danışmanlığında hazırladığı “Cumhuriyet Dönemi Kur’an Kursu Öğretim Programlarındaki Değişim” isimli tezinden üretilmiştir. Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Sakarya / Türkiye ORCID: 0000-0002-4845-0225. meryemkaratas@sakarya.edu.tr

yerini koruduğunun bir göstergesidir. Kur'an öğretimi, namaz ibadetinin yerine getirilmesi için gerekli olan ayetlerin ezberletilmesi ve ilmihal bilgilerini öğretme bu kursların günümüze kadar değişmeyen temel özelliklerindedir. Eğitim talimatname ve müfredatlarla yürütülmüştür. Cumhuriyet dönemi Kur'an kursu talimatname ve müfredatlarının çeşitli açılardan geçirdiği değişimlerin neler olduğu araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı kursların talimatname ve müfredatlarındaki değişimlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bunun için talimatnameler, müfredatlar ve mevzuat incelenmiştir. Böylece devletin bir kurumu olarak Kur'an kurslarında ortaya çıkan dönemsel değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında kursların 1924 yılından günümüze kadar aynı bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun öğretme, namaz ibadetinin yerine getirilmesi için gerekli olan ayetleri ezberletme ve ilmihal bilgilerini aktarma işlevi kursların zaman içinde değişmeyen temel din eğitimi anlayışları olarak kalmıştır. Ancak derslerin haftalık saatleri, bireysel ve toplumsal kazanımları, zihinlerde oluşturulmaya çalışılan peygamber imgesi, İslam diniyle ilgili farklı yorumlara karşı bakış açısı, diğer inançlara karşı gösterilmesi istenen tutum gibi konularda değişiklikler olduğu sonucuna varılmıştır. Daha ayrıntılı araştırmalarla eğitim öğretim sürecini şekillendiren talimatname ve müfredatlardaki değişiklikler izlenirse Kur'an kurslarının değişimine dair daha farklı sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, Talimatname, Müfredat, Kur'an Kursları.

Giriş

Kur'an kursları, Türkiye Cumhuriyeti ile yaşıt olan ve günümüze kadar gelen bir kurum olarak görevini uzun süreden beri devam ettirmektedir. Kur'an öğretimi gibi yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip eğitim geleneğini sürdüren bir kurum olmasının yanı sıra laik bir devlete bağlı olarak yaygın din eğitimi görevini yerine getirmesi Kur'an kurslarını din eğitimi tarihi içinde farklılaştırmaktadır.

Araştırmanın problem cümlesi Cumhuriyet dönemi Kur'an kursu talimatname ve müfredatların çeşitli açılardan geçirdiği değişimlerin neler olduğu üzerine kurgulanmıştır. Kursların talimatname ve müfredatlarındaki değişimlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi temel amaç olarak belirlenmiş ve bunun için doküman incelemesi tercih edilmiştir. Çalışma 2000 yılıyla sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni ise bahsi geçen tarihten sonra kurslar için öğretim programlarının hazırlanmış olması ve bu dönemin araştırmaya dâhil edilmesi halinde makale ölçülerinin dışına çıkılmasıdır. Ayrıca 2000 yılından önce öğretim programından bahsetmek mümkün değildir. İlk dönemlerde talimatnameler, 1970'li yıllardan sonra ise müfredatlar eğitim öğretim sürecinin planlanmasını sağlamıştır. 1975, 1979 ve 1985 yıllarındaki müfredatlar ile ilk dönemlerde hazırlanan talimatnameler araştırmanın sınırları dâhilindedir. Ayrıca "Yüzünden Okuyanlar İçin" ibaresiyle hazırlanan Kur'an kursu müfredatları incelenmiştir. Diğer Kur'an kurslarının eğitim öğretim sürecini belirleyen dokümanlar kapsam dışındadır. Konular ele alınırken Kur'an-ı Kerim, itikat, ibadet, siyer ve ahlak ders başlıkları kullanılmıştır.

Kursların tarihte yaşadığı değişimlerin bilimsel bir bakış açısıyla ortaya konulması, Kur'an kurslarının hem kendini geliştirmesi hem de geleceğe yönelik hedef davranışları belirlemesi açısından önemlidir. Kurslarda neler yapıldığı veya neden yapıldığı Kur'an kurslarındaki mevcut yapıyı anlamak ve yaşanan süreci analiz etmek anlamında doğru bir yaklaşımdır.

1924-1965 Yılları Kur'an Kursları Mevzuat, Talimatname ve Müfredatlarında Değişimler

3 Mart 1924 tarihi, içinde taşıdığı pek çok değişiklikle beraber din eğitim ve öğretiminde farklı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Yaygın din eğitimi kurumlarından olan Kur'an kurslarının ilk yıllarında sadece Kur'an-ı Kerim'i usul ve kaidelerine uygun öğretme ve ilmihal bilgilerini aktarma anlayışı baskın olmuştur. Ulaşabildiğimiz kaynaklar içerisinde Kur'an kursları ile ilgili ilk talimatname 1943 tarihlidir. 1959, 1965 ve 1970 yıllarında hazırlanan özel talimatnameler ile eğitim-öğretim süreci devam ettirilmiştir. 1975-1979 ve 1985 yıllarında ise Kur'an kursları için müfredatlar hazırlanmıştır. Konuyla ilgili ulaşılan mevzuatlar arasında 1965 yılındaki Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1980, 1981, 1984, 1986, 1989 yıllarındaki Diyanet İşleri Başkanlığı Genelgeleri, 1971 ve 1991 yıllarındaki Kur'an Kursları Yönetmelikleri ile 1990 yılındaki Kur'an Kursları Yönergesi mevcuttur.

1942 yılında Bursa Ulu Cami imamı Hafız Harun Soydaş'ın "...Kur'an öğretiminin ve abdestin alınışı, namazın kılınışı gibi basit ilmihal bilgilerinin dışında talebeye bir şeyler öğretmek kesinlikle yasaktı." (Öcal, 2004: 109) cümleleri, bahsi geçen yıllarda Kur'an kurslarında, Kur'an-ı Kerim'in yüzünden okutulması, abdestin alınışı, namazın kılınışı gibi basit ilmihal bilgileri aktarıldığını göstermektedir. Anlatılanlardan hareketle Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumanın yanında ilmihal merkezli bir anlayışın da kurslardaki eğitimin temelini oluşturduğu ifade edilmelidir.

1943 yılı özel talimatı Kur'an kursları ile ilgili ulaşılan ilk yazılı belgedir. Tek sayfadan oluşan talimatın birinci maddesinde (DİB, 1943: 1) öğrencilerin tayin olma ölçütleri belirtilerek onlardan namaz ve ibadetlerde Kur'an-ı Kerim'in kendine mahsus kıraat ve tecvidiyle okunmasının temini istenmiştir. Kur'an öğrencilerinin güzel sedalı olması da tercih nedeni olarak gösterilmiştir. Burada, Kur'an okuma temelli bir bakış açısı söz konusudur. Talimatnamede, itikat ya da siyer dersi ile ilgili herhangi bir cümleye rastlanmamaktadır. Kur'an kurslarının ilk gayesinin Kur'an'ın yüzünden okunmasının sağlanması olduğu düşünülmektedir. Namaz ve ibadetlerde Kur'an'ın okunmasının amaçlanması ise ibadet merkezli bir din anlayışını desteklemektedir.

1959 yılındaki Kur'an Öğretim Kursları Özel Talimatı'nda dersler, mesai saatleri içinde günde beş saati geçmeyecek şekilde belirlenmiştir (DİB, 1959: 1). Ders saatlerinin tespitinin komisyon tarafından yapılması istenmiştir. Öğretilecek dersler; "kıraat, tecvit, Kur'an-ı Kerim'in tamamı ya da bir kısım surelerin ezberletilmesi, harflerin tashih ve mahreçleri, takrip ve aşare öğretimi, itikadat ve ibadeta dair haftada bir defa vaaz, Türk harfleri ile okuma yazma öğretimi" (DİB, 1959: 3) şeklinde belirlenmiştir. 1959 yılında Kur'an okuma merkezli bir anlayışın devam ettiği anlaşılmaktadır. Öğretilecek dersler içinde; kıraat, tecvit, sure ezberi, harflerin tashih ve mahreçleri, takrip ve aşare öğretiminin geniş bir alan işgal etmesi yukarıdaki yaklaşımı desteklemektedir. Ayrıca "itikadat ve ibadeta dair" (DİB, 1959: 4) vaazdan bahsedilmesi öğüt verici bir din anlayışını göstermektedir. Aynı zamanda geleneksel ilmihalci din eğitimini benimsetmeye dayalı anlayış da ortaya konulmuştur. Vaaz, oldukça eski bir yaygın din eğitim çeşididir. Nasihat içeren bir özelliğe sahip vaaz üslubunda, geri bildirim almadığı için bir iletişimin sağlandığı söylenemez. Ayrıca vaazın özelliği dolayısıyla sadece anlatım yönteminin kullanılması mümkündür. Ancak vaazı dinlemeye gelen hedef kitlenin kendi isteğiyle orada bulunması mesajın ulaşabilmesi açısından önemli bir avantajdır. Türk harfleriyle okuma yazma öğretimi ise din eğitiminden ziyade halk eğitim bünyesinde açılan okuma-yazma kurslarını

akıllara getirmektedir. Okuma yazma öğretimini, Kur'an kursu öğreticilerinin altı aydan fazla olmamak şartıyla yerine getirebilecekleri talimatnamede belirtilmiştir (DİB, 1959: 4). Okuma yazma öğretimini nasıl yapılacağı ya da ne gibi bir metot takip edileceğinin Maarif müdür ya da memurluğunca yapılan tavsiyeye göre şekilleneceği ifade edilmiştir. Yaygın eğitim arzu edenlerle yürütülen bir eğitim şekliyen okuma yazma öğrenemeyenler aday öğrenci sınıfına alınmış ve kendilerine belli bir süre sınırı konulmuştur.

1965-2000 Yılları Kur'an Kursları Mevzuat, Talimatname ve Müfredatlarında Değişimler

1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" Başkanlığa farklı bir misyon yüklemiştir. Yaygın din eğitimindeki ahlak alanı ile ilgili işleri yürütmek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dolaylı olarak Kur'an kurslarının görev sınırları içinde kabul edilmiştir.

1965 yılıyla ilgili ulaştığı bilgileri aktaran İrfan Başkurt, bu yıla kadar İstanbul'da çok az Kur'an kursu bulunduğunu, bunların da cami odalarında eğitim verdiklerini belirtmiştir. İmam ve müezzinler tarafından Kur'an kurslarında ders verildiği bilgisi yer almaktadır. Pazartesi başlayan derslerin cumartesi öğleye kadar devam ettiği, din dersi, aşere, takrip, tecvit, hafızlık gibi alanlarda ders verildiği de ulaşılan bilgilerdendir (Başkurt, 2003: 125). Kursların fiziksel şartlarındaki eksikliklerin dile getirilmesinin yanı sıra okutulan derslere bakıldığında din dersi dışındaki tüm derslerin Kur'an öğretimine yönelik olduğu görülmektedir. Bahsi geçen yıllar için ulaşılan bilgilerin birbirini desteklediği, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma çalışmalarıyla birlikte vaaz türünde dini bilgilerin aktarıldığı, nakilci, geleneksel dini yaklaşımın devam ettiği anlaşılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı 1965 yılında yeniden Kur'an Öğretim Kursları Özel Talimatı hazırlamıştır (DİB, 1965). Bu talimatnamede kurslar üç devre halindedir. Birinci devrede Kur'an'ın yüzünden okutulması, bazı surelerin ezberletilmesi ve tecvidin öğretilmesi hedef olarak belirlenmişken itikat, ibadet ve ahlak öğretimi de hedefler arasında kabul edilmiştir. İkinci devre, iki yıldır ve oldukça yoğun bir içeriğe sahiptir. Talimatnamede Kur'an-ı Kerim'in ezberlettirilmesinden bahsedilmiştir ki bu durum ikinci devreye devam edenlerin hafızlık yapmasının temel şart olduğunu göstermektedir. İtikat, ibadet, ahlak dersleri dışında İslam ve Türk tarihi, hadis, tefsir, Arapça gramer ve Arapça ifadelî metinleri kendi harfleriyle öğretip yazdırmak hedefler arasındadır. Üçüncü devre yüksek dereceli olarak isimlendirilmiş ve öğretim için iki yıllık bir süre belirlenmiştir. İkinci devredeki derslere ek olarak kıraat-ı aşere, takrip ve tayyibe, usul-ü fıkıh, İslam ülkeleri coğrafyası okutulması hedeflenmiştir (DİB, 1965: 1-2). 1965 yılı talimatı, önceki yıllardan farklı özellikler taşımaktadır. 1943 ve 1959 yılı talimatnameleri genel bilgiler veren, kurslardaki eğitim öğretim faaliyetleri, öğretici nitelikleri, hedef kitlenin özellikleri gibi konularda ayrıntılı bilgilere ulaşılmasına yardımcı olmayan bir niteliğe sahipken 1965 yılı özel talimatı ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. Ahlak öğretimi ise Kur'an kurslarındaki değişikliklerden biridir (DİB, 1965: 1). Önceki yıllarda ahlak, kurumun ilgi ve yetki alanı dışındaydı. Bahsi geçen özel talimattan günümüze kadar ahlak eğitimi Kur'an kurslarının görev sınırları içinde kabul edilmiştir. Kur'an kurslarındaki ahlak anlayışının normatif bir özelliğe sahip olması ise kursların yapısının gereğidir (DİB, 1965: 2).

1965 yılının 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun beşinci bölümünün 8. maddesinde Olgunlaştırma Dairesine bağlı müdürlüklerin görevleri ele alınmıştır. Bu müdürlüklerden eğitim müdürlüğünün görevleri içinde mesleki öğretim yapan Kur'an kurslarının açılış, eğitim-öğretim ve denetim işlerini Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yaparak yürütmek de vardır. Dikkat çeken nokta “mesleki öğretim yapan” ifadesidir (DİB, 1965: 88). Kur'an kurslarının uzun bir süre yaygın din eğitimi kurumu olmaktan ziyade meslek eğitimi veren, Diyanet İşleri Başkanlığı'na eleman yetiştiren bir kurum olma özelliğinin devam ettiği görülmektedir. Üstlendiği misyona göre eğitim-öğretim sürecini, içeriğini ve sahip olduğu din anlayışını düzenleyen Kur'an kursları, belki de sırf bu nedenle yıllar boyunca güzel Kur'an okuma ve öğretme bakış açısının dışına çok fazla çıkamamıştır.

1970 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı yeni bir Kur'an-ı Kerim Kursları Özel Talimatı hazırlamıştır. Kursların açılabilmesi için önceden yapılması istenen hazırlıklar bu talimatta yer almaktadır (DİB, 1970: 2). 1959 yılı özel talimatında haftalık ders saati (cumartesi öğleden önce 2 saat dâhil) 22 saat olarak belirlenmişken bu talimatta 26 saate çıkarılmıştır. Yüzünden okuma süresi olarak bir yıl belirlenmiş, Kur'an-ı Kerim'in usulüne uygun öğretilmesi, namaz surelerinin ezberletilerek öğretilmesi ve tecvit öğretimi, önceki din anlayışının devamıdır. 1970 yılı talimatındaki yeniliklerden biri “Peygamberimizin örnek ahlakı ve dinimizin ahlak esasları hakkında toplu bilgiler verilmesi” (DİB, 1970: 5) cümlesidir. Ahlak eğitiminden 1965 yılında bahsedilmesine rağmen, “Peygamberimizin örnek ahlakı” cümlesi ilk defa bu talimatnamede kullanılmaktadır. Hz. Muhammed'in örnekliğini vurgulayan bir din anlayışı kurslar için önemli bir değişikliktir. “Peygamberimiz” kelimesi ise normatif bir bakış açısının habercisidir.

1971 yılı Kur'an Kursları Yönetmeliğinin V. bölümünde öğretim ikiye ayrılmıştır. İlki yüzünden okutmak ve bazı sureleri ezberletmek, ikincisi de hıfza çalışmak şeklindedir. Yüzünden okumada yapılacak eğitim ve öğretim için birtakım ilkeler tespit edilmiştir: Bunlardan biri “Peygamberimizin hayatı hakkında tarihi gerçeklere uygun olarak özlü bilgiler verilmesi”dir. Tarihi gerçeklere uygun olması ise rivayetler konusunda seçici olunması gerektiği mesajını vermektedir. Ayrıca yönetmeliğin 23. maddesinde de Kur'an kurslarında Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe ifadeli herhangi bir kitap ya da alfabe kullanılmayacağı belirtilerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı tek tip alfabe ve kitaplara yönlendirme yapılmıştır (DİB, 1971: 7).

1981 yılındaki genelgede Kur'an kurslarında hangi derslerin kaç saat okutulacağı belirlenmiştir. 1975 yılı müfredatında haftalık ders saati 24 saat iken; 1981'de bu rakam haftalık 30 ders saatine çıkarılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Kur'an kurslarındaki ders saatlerinin sürekli bir artışı söz konusudur ve bu da din eğitiminde ne kadar çok bilgi verilirse o kadar iyi olacağı yaklaşımını kanıtlar niteliktedir. Ders dağılımı ise 21 saat Kur'an-ı Kerim, 3 saat itikat, 3 saat ibadet, 2 saat siyer ve 1 saat ahlak dersi şeklindedir. Önceki yıllardan farklı olarak Kur'an-ı Kerim dersinin haftalık ders saatinin arttırıldığı, itikat ve ibadet derslerinin 2 saatten 3 saate çıkarıldığı, siyer dersi 2 saat kalırken ahlak dersinin 2 saatten 1 saate indirildiği görülmektedir (DİB, 1981: 4). Kur'an-ı Kerim dersinin ağırlığı, kursların amacı itibarıyla devam etmektedir. İtikat ve ibadet derslerinin saat sayılarının arttırılması ise ibadet ağırlıklı bir din anlayışını kanıtlarken ahlak derslerinin saatlerinde azalmaya gidilmiştir. Kur'an kurslarının haftalık ders saat dağılımı zaman zaman değiştirilmiştir. Önemli olan nokta ders saatlerinin, konu dağılımlarının daraltılması ya da değiştirilmesinin sebeplerinin ne olduğu veya bu konuda herhangi bir çalışmanın yapılıp yapılmadığıdır. Hedef kitlenin ihtiyaçlarına, çevrenin değişen şartlarına, kurumun ulaşmak istediği amaca

göre derslerin içeriğinin ya da saatlerinin değişmesi doğaldır. Ancak yapılan değişikliklerin sebepleri gerek müfredatlarda gerekse genelgede, özel talimatlarda belirtilmediği için bu konuda yorum yapmak mümkün değildir.

16.08.1984 yılında "Kur'an Kursları" başlıklı çıkarılan genelge ile Kur'an kursları yönetmeliği hazırlanana kadar kursların eğitim öğretim ve yönetim işlerinin düzenlenmesi amaçlanmıştır. Genelgede daha önceki yıllardan farklı olarak başvuru yapan öğrencilerden sağlık raporu istenmeyeceği belirtilmiştir. Söz konusu raporun istenmeme nedeni olarak Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kayıt sırasında sağlık raporu isteme uygulamasından vazgeçilmesi gösterilmektedir. Küçük bir ayrıntı gibi gözükse de bu durum, örgün eğitimde yaşanan bazı değişikliklerin yaygın eğitimi etkileyebileceğini akıllara getirmektedir. Aynı genelge ile okutulan ders saatlerinin dağılımı 18 saat Kur'an- Kerim, 2 saat itikat, 2 saat ibadet, 2 saat siyer ve ahlak dersi olmak üzere 24 saat olarak belirlenmiştir (DİB, 1984: 5). İşlenen derslerin konularının ders defterine yazılması da istenmiştir.

Kurslarda okutulacak kitapların Başkanlığın izni dışında bir yayınevinden olmaması konusunda da görevliler uyarılmıştır. Tavsiye edilecek kitap, dergi gibi yayınların da bu sınırlar içinde olması istenmiştir. Siyasi partiler, yan kuruluşları, sendikalar gibi ideolojik propaganda yapması mümkün olan kuruluşlara izin verilmemesi 1980'li yıllarda vurgulandığı gibi bu genelgede de yine maddeleştirilmiştir. Kur'an kurslarında merkezi bir bakış açısı ve kontrolü devam etmektedir. Aynı zamanda durumu dini bilgi açısından merkezleşmenin kuvvetlenmesi olarak yorumlamak mümkündür.

Genelgedeki başlıklardan biri de 49. maddeyi içeren Camilerde Kur'an ve Din Öğretimi ve Eğitimidir. "Camilerde Açılacak Kurslar" ismiyle yayınlanan genelgede dile getirilen Kur'an öğretimine camilerin ve cami görevlilerinin dâhil edilmesi bahsi geçen genelgede de devam ediyor gözükmektedir. Yalnız camilerde devam eden Kur'an ve dini bilgiler öğretiminin Kur'an Kursları Yönetmeliği'nin dışında kabul edildiği belirtilmiş ve bu çalışmanın vaaz ve irşat gibi yaygın din eğitiminin bir parçası olduğu aktarılmıştır. Başvuruda bulunan bireylerin Kur'an öğrenmek, abdest, namaz gibi basit ilmihal bilgilerindeki eksiklerinin tamamlanmasının istenmesi, ibadet ağırlıklı bir din anlayışı yanında ilmihal eğitimini de içine alan geleneksel bakış açısını kanıtlar niteliktedir. Yaş sınırı olmayan bu öğretim şeklinde öğrenim durumuyla ilgili bir belge de istenmeyeceği ifade edilmiştir. Cami görevlilerinin günde üç saate kadar ders verebileceği bu çalışmada düzenleme müftülüklere bırakılmıştır. Başvuru yapan vatandaşa imkânlar ölçüsünde yardım edilmesi ve bu konuda bireylerin yasal olmayan yollara başvurmalarının önlenmesi görev sınırları içinde kabul edilmiştir (DİB, 1984: 13).

02.01.1986 tarihli "Kur'an Kursları ve Ek Ders Ücretleri" konulu genelgede 1984 yılındaki genelgede olduğu gibi Kur'an Kursları Yönetmeliği'nin yeniden hazırlama çalışmalarının devam ettiği belirtilmiş, yönetmelik hazırlanana kadar kurslardaki eğitim öğretim, denetim işlerinin yürürlükte olan yönetmelik ve genelgeyle devam ettirilmesi istenmiştir. Genelgede ders saatlerinin yine değiştirildiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim ders saati 18 saatle, siyer ve ahlak dersi 2 saatle aynı kalırken; itikat dersi 1 saate düşürülmüş, ibadet dersi ise 3 saate çıkarılmıştır (DİB, 1986: 4). İbadet ağırlıklı din anlayışının daha da güçlendiği anlaşılmaktadır. Genelgenin 10. başlığı ise "Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Usul" şeklindedir. Başlıkta, ayrıntılı bir şekilde Kur'an harflerinin, hareketlerinin nasıl öğretileceği, "işlek ve hatasız Kur'an-ı Kerim metnini öğrenmede" nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Sema ve arz metodundan, bireysel ve grup çalışmasına kadar neler

yapılmasının doğru olacağı ayrıntılarıyla aktarılmıştır (DİB, 1986: 6). İki sayfalık öğretim usulüyle ilgili metin öğreticiler için bir ilk niteliğindedir. Önceki yıllarda bu şekilde bir uygulamaya rastlanmamıştır. 16.11.1990 gün ve 20697 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları Yönetmeliği’ne dayanılarak çıkarılan Kur’an Kursları Yönergesi Kur’an kurslarında yüzünden okuma süresi dinlenme tatilleri dışında 32 hafta olarak belirlenmiştir (DİB, 1990: 1). Kursa bir öğretim yılı devam ettiği halde, gerekli bilgiyi edinemeyen bireylerin bir yıl daha kursa devam etmesinin sağlanmasına izin verilmiştir. 8. madde de Kur’an derslerinde “Kur’an Öğretiminde Usul” başlığından yararlanılması gerektiği zikredilmiştir. Ayrıca 1 Mart- 30 Nisan tarihleri arasında bilgi yarışmaları düzenlenmesi kararı verilmiştir. Yarışmaların amacı kursta okuyan öğrencilerin genel kültürlerini arttırmak ve geliştirmek olarak gösterilmiştir. İlk defa resmi bir belgede yarışmalardan bahsedilmiştir ki aynı yönergede başarılı olan öğreticilerin ödüllendirilmesi de yer almıştır (DİB, 1990: 2-3). Eğitim öğretim sürecinde yer alan bu değişiklikler, eğitimde ödül anlayışının kurslara yerleştiğinin göstergesidir. Öğrencilerin “Kur’an Kursu Bitirme Belgesi” alabilmesi için sadece zorunlu derslerden başarılı olmaları yeterli kabul edilmiştir. Kur’an kurslarında okutulacak seçmeli derslerin belirlenmesi ve okutulması konusunda Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezleri kurs programının takip edilmesi istenmiştir. Öğrencilerin ihtiyaçları, çevrenin şartları göz önünde bulundurularak en fazla üç dersin seçmeli ders olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Seçmeli derslerle ilgili olarak diğer kurumlarla yapılan işbirliği, Kur’an kurslarının kendi içine kapanmasına engel olmuştur. Sosyal ve kültürel konularda değişik kurumların birikiminden yararlanılması, toplumla işbirliği anlayışının yansımaları kabul edilebilir. Seçmeli derslerin kaç saat olarak belirleneceği, öğretmen temini konusunda da Milli Eğitim Müdürlüğü ile işbirliği yapılması dikkat çekilen noktalar arasındadır. Ayrıca Kur’an kurslarında seçmeli derslerin okutulması için gerekli şartlar hazırlanamadığı takdirde bu derslerin okutulmayacağı belirtilmiştir (DİB, 1990: 2-7). Kur’an kurslarındaki seçmeli derslerden bazıları şunlardır: Türkçe, tarih, coğrafya, güreş, yüzme, tenis, model uçak-gemi yapımı, el sanatları, terzilik, yiyecek hazırlama ve pişirme teknikleri, hasta ve yaşlılara bakım, refakat, radyo TV tamirciliği, sıva, badana boyacılık vb. (DİB, 1990: 10). Yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur’an kursları için belirlenen seçmeli derslerin ne kadarının seçildiği, hangilerinin uygulanabildiği bizim araştırma sınırlarımızın dışında kalmaktadır. Ancak Kur’an kurslarının yaygın din eğitim kurumu olmasının yanı sıra sosyal yaşama açılım çabaları da görülmektedir. Bu çabada bireysel bir din anlayışından bireyin topluma uyum sağladığı bir din anlayışına doğru değişim söz konusudur. Artık dinin ne yaptığı ya da ne gibi bir fonksiyon üstlendiği olarak tanımlanabilecek işlevselci bir yaklaşımdan hareket edildiği düşünülebilir.

1991 yılı Kur’an Kursu Yönetmeliği’nin 9. maddesinde, Kur’an kursu bulunmayan ya da bulunup da ihtiyaca cevap vermeyen yerlerde ve camilerde Kur’an-ı Kerim kursları düzenlenebileceği ifade edilmiştir. Camilerde verilen eğitimi ifade eden “Kur’an-ı Kerim ve gerekli dini bilgiler” (DİB, 1991: 2) cümlesiyle, önceki yıllardan farklı bir din anlayışının ve bakış açısının olmadığı görülmektedir. Yönetmeliğin ikinci bölümü kursların kuruluş ve görevleri hakkındadır. Kursların görev alanında, Kur’an-ı Kerim’in yüzünden okunmasının öğretilmesi yanında Kur’an’ı doğru okumayı sağlayıcı bilgileri, uygulamalı olarak öğretmek de vardır (DİB, 1990: 3). Bu maddeler, Kur’an’ın doğru okunması üzerine kurulmuş olan din anlayışının ayrıntılarıyla aktarılması demektir. Sure, ayet ve duaların doğru olarak ezberletilmesi ve bunların meallerinin öğretilmesi “ibadetler için” kaydıyla ifade edilmiştir. Böyle bir cümle, ibadet ağırlıklı bir bakış açısıyla ilgilidir.

Haftalık ders saati olarak 24 saatlik bir zaman dilimi belirlenmiştir. 1991'deki Kur'an Kursu Yönetmeliği incelendiğinde 1985 yılındaki müfredatla aynı ders saati ve ders dağılımının devam ettiği görülmektedir. Kurslarda, önceki yıllardan farklı olarak Kur'an kurslarını tanıtmak, öğretimi yaygınlaştırmak ve verimi arttırmak amacıyla sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunulabileceği belirtilmiştir. Önceki yıllarda sosyal ve kültürel faaliyetler ile Kur'an kurslarının tanıtımı amaçlanmamıştı. Daha çok bireylerin gelişimine katkıda bulunmak, topluma uyum sürecini hızlandırmak gibi faktörler söz konusuydu. Ancak artık Kur'an kurslarının tanıtımı gündeme gelmiş ve sosyal faaliyetlerin amaçları içinde bu da yer almıştır. Bu faaliyetlerin dersler dışında müftünün onayıyla yapılabileceği belirtilmiştir. Son olarak 1991 yılındaki yönetmelikle beraber 1971 yılındaki yönetmeliğin yürürlükten kalktığı ifade edilmiştir (DİB, 1991: 9).

1993 yılında gerçekleştirilen 1. Din Şurası'nda alınan kararlara bakıldığında Kur'an kursları için "...Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesinde ve ezberlenmesinde, milli birlik ve bütünlüğümüzün sağlanmasında önemli fonksiyonları olan Kur'an kursları..." ifadeleri kullanılmıştır. Kur'an kurslarının yaygın din eğitim kurumu olmasının yanı sıra milli birlik ve bütünlüğü sağlamak gibi bir misyon üstlendiği de bu cümlelerden anlaşılmaktadır (Komisyon: 1924-1997: 574). Yukarıda ifade edilen işlevselci dini bilgi anlayışının hâkimiyetinin devam ettiği düşünülebilir. Çünkü dinin ulusal birliğin devamını sağlamadaki, toplumu bir arada tutmadaki, dini pratiklerin sosyal bütünleşmeyi sağlamadaki yönüne vurgu söz konusudur.

1960'lı yıllar ve sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önceki yıllarda oldukça dar olan görev alanının ve idari teşkilatının genişlediği zaman dilimidir. Kur'an kurslarının da kurumda yaşanan değişimden dolayı yaygın din eğitimi yönünün ön plana çıktığı görülmektedir. Genel olarak merkezîyetçi bakış açısının devam ettiği, milli birlik ve bütünlüğü sağlaması gereken kurumlardan biri olduğuna dair vurgu ile de işlevselci bakış açısının vurgulanması söz konusudur.

Müfredatlarda Bulunan Dersler ve Değişimleri

Kur'an kursları için –öğretim programlarından önce- üç müfredat hazırlanmıştır. İlki 1975 yılında hazırlanan müfredat diğerleri ise 1979 ve 1985 yıllarında hazırlanan müfredatlardır. Müfredatlarda yer alan dersler Kur'an-ı Kerim, itikat, ibadet, siyer ve ahlak başlıklarındadır. 1975 yılı müfredatında konuların ünitelendirilmesi söz konusu değildir. Haftalara ayrılan zaman dilimlerinde başlıklandırmalar yapılmıştır. 1979 ve 1985 yılı müfredatlarında ise derslerde işlenmesi istenen konular ünitelere ayrılmış, her bir ünite için amaç ve araçlar belirlenmiş, konularda haftalara göre ayrılmıştır. Her üç müfredatın haftalık ders saati 24 saat olarak belirlenmiştir. 1975 ve 1979 müfredatlarında eğitim öğretim süreci 31 haftaya göre belirlenmişken 1985 yılı müfredatında 32 haftalık bir süreç söz konusudur (1979 yılı itikat dersi diğerlerinden farklı olarak 30 saat olarak tespit edilmiştir.).

Kur'an-ı Kerim Dersi

1975 yılı müfredatında Kur'an-ı Kerim dersi için eylülde harflerin tanıtılması ve hareketler, ekim ayında uzatan (med) harfler, kasım ayında ise Kur'an-ı Kerim'e geçişin işlenmesi hedeflenmiştir.

1975 yılı Ekim ayındaki "Uzatan Harfler" ana başlığı altında beş ayrı alt başlık verilmiştir. Bir ay içerisinde işlenecek konulardan ilk bölümü Kur'an'ı yüzünden okuma ile

ilgilidir. Ekim’de işlenecek son konu ise ezberlenecek sure ve dualardır. Sure ve duaların metninden okunması istenmiştir. Ezberletilmesi istenen sure ve dualar ise tekbir, Salat-u Selam, Subhaneke, Ettehiyyatu, Allahümme Salli ve Barik, Kunut duaları, Amentü, Ezan ve İkamet olarak verilmiş, son bölümde ise en az Fatiha, İhlas ve Kevser surelerinin ezberlenmesi amaçlanmıştır. Ezberlenmesi için belirlenen sure ve dualar ibadetlerin yerine getirilmesi amacını göstermektedir. Bu durum Kur’an kurslarındaki yüzünden okuma faaliyet alanındaki Kur’an dersi için ibadet ağırlıklı bir bakış açısının gözetilmesi anlamına gelmektedir (DİB, 1975: 5).

Ocak, şubat, mart, nisan ve mayıs ayları boyunca devam eden ünite başlığı “Kur’an-ı Kerim’i Yüzünden Okumaya Devam” şeklindedir.

Eğitim öğretim yılı boyunca yoğun bir içerik karşımıza çıkmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in baştan sona kadar okunmasının planlandığı ve ezberlenmesi istenen pek çok aşrı şerifin olduğu düşünülürse bireylerin Kur’an-ı Kerim’i usulüne uygun olarak okumasını hedefleyen bir yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Namaz sure ve dualarının meallerinin okunması, Kur’an kurslarının genel eğitim öğretim anlayışı açısından önemli olsa da meallerde sınırların namaz sure ve duaları şeklinde çizilmiş olması, ibadet ağırlıklı din anlayışını da kanıtlar niteliktedir.

1975 yılı müfredatında 18 saat olan Kur’an dersi 1979 yılı müfredatında 15 saate düşürülmüştür (DİB, 1979: 1) 1979 yılı Kur’an-ı Kerim dersi konularında önceki programdan farklı olarak üniteler belirlenmiş ve her bir ünitenin amaçları ve amaçlara uygun olarak da kullanılacak araç ve gereçler aktarılmıştır. Kur’an-ı Kerim dersi konuları dört üniteden oluşmaktadır. Birinci “Elifba”, ikinci “Ezan-İkamet ve Bazı Dualar” ve üçüncü de “Kur’an-ı Kerim’e Geçiş” üniteleridir (DİB, 1979: 8-9). Son ünite olan “Kur’an-ı Kerim Hatmine Başlama” bölümü ise oldukça geniş bir konu alanı içermektedir (DİB, 1979: 8-13).

1975 yılı müfredatındaki dört ayın konuları içinde “Namaz Sure ve Dualarının Mealleri” başlığı tekrar edilmişken bahsi geçen müfredatta sadece iki başlıkla meal konusu sınırlandırılmıştır. 1975 müfredatında Kur’an okumanın yanında Kur’an-ı Kerim’in anlaşılma çabası söz konusu iken 1979 yılında bu durumun değiştiği anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerimle ilgili meal başlıklarının sınırlandırılmış olması da bunu kanıtlamaktadır.

1985 yılı müfredatında haftalık ders saati 24 saat olarak kalırken derslerin dağılımı değişmiştir. Kur’an-ı Kerim dersi haftada 18 saate çıkarılmış, itikat ve siyer dersleri 1 saate düşürülmüştür. Ahlak dersi aynı kalırken ibadet dersi 3 saat olarak belirlenmiştir (DİB, 1985: 3).

Kur’an-ı Kerim dersinin ünite başlıklarına bakıldığında, bir önceki müfredatla aralarında önemli farklılıklar olmadığı görülmektedir. Sadece 1979 müfredatında, “Kur’an-ı Kerim Hatmine Başlama” şeklinde ayrı bir ünite başlığı vardır (DİB, 1979: 10). Ezberlenecek sure ve dualar bir önceki müfredatta ayrı bir ünite topluca verilmişken bu müfredatta “Kur’an’a Geçiş” başlığında aktarılmıştır. Bir ünite boyunca sürekli ezber yaptırılması eğitim süreci açısından çok uygun görülmemiş olacak ki ezber ve yüzünden okuma konu başlıkları bir arada verilmiştir.

Surelerin önce yüzünden okutulması sonrasında ise ezberlenmesi yöntem olarak benimsenmiştir. Kur’an’ın yüzünden okunmasında ise önce dörder sayfa, sonraki aşamalarda onar sayfa, on yedinci haftada bir cüz, yirmi dördüncü haftadan itibaren ise haftada iki cüz okunması amaçlanmıştır. Otuz iki haftadan oluşan öğretim programını başarıyla tamamlayan birey pek çok sureyi ezbere okuduğu gibi Kur’an-ı Kerim’i tecvit

kurallarıyla beraber hatim etmiş de olmaktadır (DİB, 1985: 12-16). Bir önceki müfredattan farklı olarak Kur'an'ın yüzünden okunması birinci cüzden otuzuncu cüze kadar sırayla planlanmıştır. Hazırlanan Kur'an dersi konularının oldukça yoğun olduğunu, amaçlara ulaşmak için hem öğreticilerin hem de öğrenenlerin ciddi bir çaba sarf etmeleri gerektiğini belirtmek gerekir. Önceki müfredatta olduğu gibi iki konu başlığı dışında surelerin meallerinden bahseden herhangi bir konu yoktur. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayla ilgili bakış açısı Kur'an kurslarının değişmez dini anlayışı olarak devam etmektedir.

İtikat Dersi

1975 yılı müfredatı itikat dersinde konu başlıkları haftalara bölünerek ele alınmıştır. Ekim ayından mayıs ayının üçüncü haftasına kadar geçen süreç için belirlenen konu başlıkları şunlardır: Din, iman, Allah'a iman, meleklerle, kitaplara iman, Kur'an-ı Kerim, peygamberlere iman, ahiret gününe iman, ahiret ahvali, kadere ve kazaya iman, İslam dini (DİB, 1975: 12-13). Bu başlıklar incelendiğinde dersin ismi olan "itikat" kelimesinden hareketle imanın şartlarının ele alındığı anlaşılmaktadır.

İtikat dersi için, ekim ayında ilk hafta din konusuna, kalan üç hafta ise iman konusuna ayrılmıştır. "Din" genel başlığında ele alınan üç alt başlık; "Din'in genel tanımı, Din'in İslam dinine göre tanımı ve insanların dine olan ihtiyacıdır." İnsanların dine olan ihtiyacının ele alınması dinin ihtiyaç, daha doğrusu dinin bireysel ihtiyaç olduğu noktasından hareket edildiğini ortaya koymaktadır. Kasım ayının ilk üç haftasında Allah'a iman konusu işlenmiştir. Konuların alt başlıklarından biri "Allah'a imanın fert ve toplum hayatındaki etkileri"dir (DİB, 1975: 12). Dinin birey ve topluma yönelik katkısına vurgu yapan nadir konu başlıklarından biri de budur.

Aralık, ocak ve şubat aylarının konu alt başlıklarına bakıldığında, "peygamberlerin sıfatları, görevleri, Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen peygamberler, kabir hayatı, kıyamet günü ve büyük alametleri" gibi bilgi ağırlıklı bir bakış açısı söz konusudur (DİB, 1975: 12-14). Peygamberlere iman başlığı altında yer alan "Peygamberlerin Getirdiği Dinlerde Bir Olan Esaslar" alt başlığı, diğer dinlerle olan ortak yönlerden hareket etmiştir. Ocak ayının son haftası "Peygamberlik ve Mucize, Peygamberimiz ve Mucizeleri" konu başlıkları ile devam etmektedir. Aynı zamanda kullanılan "Peygamberimiz" kelimesi Kur'an kurslarındaki biz dilini kanıtlamaktadır. Kurslardaki biz dili aynı dinin inanırı olma, aynı tarafta olmayı desteklemektedir ve doktriner yaklaşımın bir sonucudur. Kur'an kurslarının yaygın din eğitimi kurumu olarak doktriner bir bakış açısına sahip olması beklenen bir durumdur.

Mart ayında ahiret ahvali, kader ve kazaya iman konuları yer almaktadır. Kadere ve kazaya imanın fert için öneminin gündeme alınması dışında dikkat çeken nokta, kader ve kaza ünitesinde "İnsanların fiilleri ve neticeleri, Dinimizde sorumluluk duygusu" başlıklarının, nisan ayında ise "İnsan Kader ve Kazayı Bahane Ederek Sorumluluktan kurtulamaz." konusunun müfredata dâhil edilmesidir. Nisan ayının son iki haftası İslam dininin özelliği, gayesi ve diğer dinlerden üstünlüğü başlığı ile devam etmektedir. Genel olarak bakıldığında itikat dersinde nakilci bir din anlayışının benimsendiği bellidir. Ancak kaza ve kader inancıyla ilgili kullanılan konu başlıkları, Kur'an kurslarının toplumda yer alan kader anlayışını düzeltmeye çalışan, bireyin yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmesi

gerektiğini düşünen bir algı oluşturmaya çalıştığı anlamına gelmektedir. Derslerin bitimi olan mayıs ayı ise konuların tekrar edilmesi için ayrılmıştır (DİB, 1975: 14-15).

1979 yılı müfredatında itikat dersi yedi üniteden oluşmaktadır. Bir önceki müfredatta “din” kavramıyla derse başlanmıştı. 1979 müfredatının ilk ünitesi “iman” ünitesidir. Alt başlıklar olarak kelime-i tevhit, kelime-i şahadet, anlamları ve imanın esaslarıdır. Ünitenin tek amacı; “Öğrenciye imanlı olmanın önemini kavratmak” olarak belirlenmiştir. Ünite “imanın insana verdiği huzur ve mutluluk” konusu ele alınmıştır. İman etmenin bireyin iç dünyasının zenginleşmesine olan katkısının aktarıldığı konu, öğrencilerde duyuşsal kazanım sağlamaya yönelik olarak kabul edilebilir.

Allah’a iman ünitesinde “Allah’ı Nasıl Tanırız?” başlığından sonra Allah sevgisi, Allah korkusu ve Allah’ın rahmeti başlıkları altında öğrencide Allah inancı geliştirilmeye çalışılmıştır. Zaten ünitenin amacı da öğrencide Allah inancını geliştirmektir. 1975 müfredatında olmayan “Allah korkusu” konusunun eklenmesi bireylerin bakış açısındaki dengeyi sağlamaya yönelik bir bakış açısıdır. “Mü’min Ümit ile Korku Arasında Yaşmalıdır” (DİB, 1979: 18) başlığı İslam düşünce tarihinde önemli yeri olan havf ve rec’a arasında olmak prensibini yerleştirmeye çalışmaktadır. Ünite Allah’a iman toplumsal hayata olan etkisi aktarılmamıştır ve konunun sosyal ayağı eksik bırakılmıştır.

Peygamberlere iman ünitesinin amacı “Öğrencilere peygamberlere imanın önemini benimsetmek”tir (DİB, 1979: 19). Konu başlıklarının bir önceki müfredattan çok farklı olmadığı ancak mucize konusuna olan vurgunun arttığı anlaşılmaktadır. “Mucize ve keramet ne demektir?” konusu dışında Hz. Muhammed’in mucizeleri 1975 müfredatında kısaca ifadeyle aktarılmışken bu müfredatta birkaç haftaya yayılmıştır ve peygamberlik kurumu mucize ağırlıklı bir anlayışla ele alınmaya devam edilmiştir. Böyle bir bakış açısının tüm peygamberler gibi Hz. Muhammed’in örnekliğine ve toplumun zihinsel alt yapısında peygamberlerin insani yönünün zayıflamasına yol açtığı söylenebilir.

Kaza, kader ve sorumluluk kavramları ise ahirete iman başlığında geçmektedir. 1975 müfredatında ayrı başlıklar olarak ele alınan kader ve kazanın ayrı bir ünite olarak değil de söz konusu ünitenin alt başlığı olarak yer alması önemli bir ayrıntıdır. 1979 müfredatında çalışmanın önemi konuya dâhil olmuştur. Kaza ve kader konusunda topluma yerleşmiş olan bazı inançları değiştirmek için “tevekkül, çalışmak, kaza ve kadere inanmak sorumluluğu ortadan kaldırmaz” başlıkları ele alınmıştır. Konuların dağılımına bakıldığında “ahirete iman, kaza ve kadere inanmanın faydaları” dışında toplumsal alana vurgu yapan rasyonel bir bakış açısından ziyade, bireysel değişimi amaçlayan başlıklar dikkat çekmektedir (DİB, 1979: 18).

1985 müfredatındaki itikat dersi 1979 yılıyla aynı özellikler taşımaktadır. Sadece son ünite eklenen başlıklar vardır. Son ünite “İslam Dini ve Özellikleri”nin amacı “İslam dininin en son gönderilen ve en mükemmel bir din olduğunu kavratmak.” (DİB, 1985: 22) cümlesidir. “Din nedir?” konu başlığıyla ünite başlamaktadır. Dinin tanımından sonra İslam dininin özelliklerine geçmektedir ki son din oluşu ve evrensel oluşu aktarılmıştır. “İslam dininin akla ve ilme verdiği üstün değer, bilimin, insan hayatındaki yeri ve önemi” konuları Kur’an kursları müfredatında dikkat çeken bir yeniliktir (DİB, 1985: 20-22). Yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur’an kurslarında, İslam dininin temelde din-bilim çatışmasını kabul etmediği, tam aksine İslam dininin bilimin karşısında değil yanında olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bilimden hareket eden din anlayışı, bilime saygılı yaklaşım Kur’an kurslarının bakış açısı için önemli bir adımdır. 29. haftadan itibaren birlik beraberlik vurgusu söz

konusudur. İslam dininin birlik ve beraberliğe verdiği önemle başlayan konu başlıkları “milli birlik ve bütünlüğümüz açısından kardeşlik duygusunun önemi, dayanışmanın önemi, milli birliğin sağlanmasında hoşgörünün önemi, milli birlik ve bütünlüğümüzün temini için üzerimize düşen görevler” konularıyla devam etmektedir (DİB, 1985: 22). 1985 yılı müfredatının hazırlandığı ve uygulandığı yıllar düşünüldüğünde bir önceki müfredatta yer almayan bu konuların nedenleri daha iyi anlaşılabilir. Bu durum toplumun beklentilerini, ihtiyaçlarını iyi tespit edip buna uygun müfredat hazırlanmasıyla açıklanabilir. Milli duyguların geliştirilmesine yönelik bakış açısı önceki yıllarda karşılaşılmayan bir yaklaşım şeklindedir. Milli birliğin sağlanmasında hoşgörü vurgusunun yapılması ise hoşgörülü din anlayışını kanıtlamaktadır.

İbadet Dersi

1975 müfredatında haftalara göre ayrılan konu başlıkları ekimden başlayıp mayıs ayına kadar devam etmektedir. Haftada 2 ders saati olarak belirlenen ibadet dersinin haftalara göre konu başlıkları şöyledir: İslam, mükellef ve ödevleri, ibadet, sular, abdest, boy abdesti, teyemmüm, namaz, namazın farzları, namaz vakitleri, namazın kılınışı, namaz çeşitleri, özel hallerde namaz, namazla ilgili hükümler, oruç, zekât, hac, kurban, yemin (DİB, 1975: 20).

İbadet dersinin haftalara göre konu dağılımı incelendiğinde bilgi aktarımının ön planda olduğu görülmektedir. Mükellefin görevleri, ibadet çeşitleri, temizlik yönünden suların türleri, namaz çeşitleri, oruç, zekât, hac, kurban gibi ibadetlerin ayrıntılı anlatımları söz konusudur. Ders konularında “İnsanların İbadete Olan İhtiyacı, Kurban İbadetinin Toplum Açısından Önemi” (DİB, 1975: 24) başlıkları dışında ibadetlerin bireysel ve toplumsal faydaları, ibadetlerin davranışlara olan etkisi, emredilme nedenleri gibi konu başlıklarına rastlanmamaktadır. Bu durum ibadet dersinin sadece teorik yönünün - uygulamalı olarak bazı ibadetler öğretilse bile- ağır bastığını göstermektedir. İlmihal kültürünün ağırlıkta olduğu din anlayışında, davranışlar veya kazanımlardan ziyade ibadet ve inançla ilgili ayrıntılar mezhebi bakış açılarına göre irdelenmektedir. Şekilselliğin ön planda olduğu bu bakış açısı, kursların ibadet ve itikat derslerinin içeriğinden de anlaşılmaktadır. Hâlbuki müfredatta yer alan amaçlar ibadetin nihai amacı olan ahlak eğitimine katkı sağlamayı hedefleyen cümlelerden oluşmaktadır. Ancak hedef cümleleri ve açıklamalar ile seçilen konu başlıkları birbiriyle uyumlu değildir. Dersin amaçlar ve açıklamalar kısmında ibadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarından bahsedilmesi istenmişken ve ibadetlerin gayesinin güzel ahlak olduğu belirtilmişken konu başlıklarının bu açıklamaların dışında sadece kuru bilgilerden ibaret olması amaç-kazanım ilkesinin göz ardı edildiğini akla getirmektedir.

İbadet dersiyle ilgili aktarılan bilgiler nakilci ve ezberci bir din anlayışının sonucudur. İbadet gibi birey ve toplumun yaşamında önemli değişiklikler yapabilecek bir ders, Kur'an kurslarında nakilci değil de rasyonel temellere dayanarak hazırlanmış olsaydı bireylere davranış boyutunda kazanımlar sağlayabilir ve toplumsal yaşamda önemli bir fark yaratabilirdi.

1979 yılında ibadet dersi haftada 4 saat olarak değiştirilmiştir (DİB, 1979: 23). Ders saatinin arttırılmasıyla beraber ibadet dersinin müfredatının yoğunluğu devam etmektedir.

Kur'an-ı Kerim dersinden sonra en yoğun ders olarak ibadet dersinin seçilmesi, ibadet ağırlıklı din anlayışını benimsemenin bir sonucudur.

Dersin ünite başlıkları şu şekildedir: İslam, ibadet, temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, kurban, yemin, mübarek gün ve geceler. İlk ünitenin amacı öğrenciye İslam'ın şartlarını öğretmek olarak belirlenmiştir. Önceki müfredatta "İslam'ın Tarifi" konusuyla başlayan ünite, bu müfredatta İslam'ın şartlarıyla başlamaktadır. İkinci ünite olan ibadet ünitesinin amacı ibadetin önemini kavratmaktır. İbadetin ne olduğunun ve niçin yapılması gerektiğinin bir haftalık zamanda anlatılmasının istenmesiyle, ibadetin faydalarından da bahsederek, öğrenenler zihinsel olarak ibadet fikrine alıştırmıştır.

Temizlik ünitesi üçüncü ünedir. Bu ünitenin amacı temizliğin önemini benimsetmektir. Dört haftaya ayrılan ünite, namaz ünitesine hazırlık özelliği taşımaktadır. Namaz ünitesi, konu dağılımında -1975 yılı müfredatında olduğu gibi- en uzun zamanı kapsamaktadır. Yedinci haftadan başlayan konular on yedinci haftaya kadar sürmektedir. Ünitenin amacı; öğrencilere namaz kılma alışkanlığını kazandırmak olarak belirlenmiştir (DİB, 1979: 24-25). Yaygın din eğitiminin önemli özelliklerinden biri olan uygulamalı eğitimin ibadetler konusunda yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Konuların başlıkları incelendiğinde bir ders saati ayrılan "namazın önemi" dışında namaz kılma alışkanlığını kazandıracak hiçbir konu başlığına rastlanmamıştır. Namazla ilgili tüm ayrıntıların aktarıldığı ve öğrencilerin yoğun bir bilgi aktarımıyla baş başa kaldıkları on haftalık bir sürecin sonunda, namaz kılma alışkanlığının nasıl kazandırılacağı anlaşılamamıştır. Kur'an kurslarının öğrencilerine birtakım alışkanlıklar kazandırmayla ilgili bir tutuma sahip olduğu ancak alışkanlık kazandırmak için takip ettiği yolun tutarlı olmadığı görülmektedir. Önceki ünitelerde de belirlenen "İbadetin önemini kavratmak, temizliğin önemini benimsetmek." (DİB, 1979: 24) amaçlarına ulaşılabilecek konu başlıkları yok denecek kadar azdır.

Oruç, zekât, hac ve kurban ünitelerinden sonra dokuzuncu ünite yeminle ilgilidir. Amaç olarak; "Yemin etmekten sakınmanın ve yemine riayetin önemini kavratma." (DİB, 1979: 27) benimsenmiştir. Toplumda yer alan yemin etme alışkanlığını durdurmanın, yemin etmenin sorumluluğunu kavratmanın amaç olması olayın sosyolojik boyutunu bizlere hatırlatmaktadır. Derslerde çok fazla rastlanılmayan toplumsal boyut en azından bu üniteyle ilgili rasyonel bir bakış açısını göstermektedir.

1975 yılı müfredatında olmayan "Mübarek Gün ve Geceler" ünitesi 1979 müfredatının ibadet dersine eklenmiştir. Bu ünitenin amacı "Dince kutsal kabul edilen gün ve geceleri tanıtmak ve önemini kavratmak"tır (DİB, 1979: 28). Kur'an kurslarında, bu müfredata kadar bahsi geçmeyen mübarek gün ve gecelerin dile getirilmesi, geleneksel din anlayışının kabulü ile ilgilidir. Günümüzde toplumda yer alan bu gecelerdeki alışkanlıkların kökleşmesinde bu anlamda Kur'an kurslarının katkısının olduğu söylenebilir.

1985 yılı müfredatı on bir üniteden oluşmaktadır. Ünite başlıkları İslam, ibadet, temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, kurban, yemin, mübarek gün ve geceler, dini ve milli bayramlar şeklindedir. Önceki müfredatın konu başlıkları ve amaçları aynı şekilde devam etmiştir. Sadece son ünite olan on birinci ünite "Dini ve Milli Bayramlarımız" ünitesidir. Amaç "Öğrencilere dini ve milli bayramlarımızı öğretmek ve önemini kavratmak"tır. Dört haftalık süreçte dini bayramlardan sonra milli bayramların aktarıldığı, son haftada ise "Türk büyüklerine ve Atatürk'e saygı" konusuyla dersin bitirildiği görülmektedir (DİB, 1985: 26-30). İtikat dersinde olduğu gibi ibadet dersinde de milli değerlere olan vurgunun geçmiş yıllara göre arttığı açıktır. Kur'an kurslarının dini değerlerle beraber milli değerleri aktarma

konusunda kendisine biçtiği görevin bahsi geçen yıllarda toplumda yaşananlarla ilişkili olma ihtimali yüksektir. 1985 müfredatının genel olarak milli duyguları pekiştirmeye yönelik bir din anlayışına sahip olduğu ve bu konuda Kur'an kurslarının değişim yaşadığı ve bu değişimi konu başlıklarına yansıttığı anlaşılmaktadır.

Siyer ve Ahlak Dersi

1975-1979 ve 1985 yılı müfredatlarında siyer ve ahlak derslerinin müfredatları aynı başlıkta ele alınmıştır. 1975 yılı müfredatında siyer ve ahlak dersleri için haftada 1'er ders saati ayrılmıştır. "İslamiyet'ten Önce Arabistan" konusuyla başlayan siyer dersi, kronolojik olarak Hz. Muhammed'in hayatı ve İslam dininin yayılmasıyla ilgili bölümlerle devam etmekte "Veda Haccı, Veda Hutbesi, Hz. Peygamberin Son Günleri ve İrtihalleri" konusuyla sona ermektedir (DİB, 1985: 228-32).

Ekim ayından mayıs ayının üçüncü haftasına kadar geçen süre içinde İslam öncesi ve İslam tarihinde yaşanan olayların ele alınması istenmiştir. "İslamiyet'ten Önce Arabistan, Hz. Muhammed'in Çocukluk Devri, Hz. Muhammed'in Gençliği ve Evliliği, Hz. Muhammed'in Peygamber Oluşu, İlk Müslümanlar, İslam Davetinin Gelişmesi, Habeşistan'a Hicret, Müşriklerin Boykot İlanı, Taif Yolculuğu, Mi'rac, Akabe Biatları ve Medine'ye Hicret" başlıkları ocak ayına kadar bitirilmesi istenen konu başlıklarıdır. Medine döneminden Hz. Peygamber'in vefatına kadar olan başlıklarda kronolojik olarak aktarılmıştır. Mayıs ayının konu başlıklarından olan "Veda Hutbesinin Sosyal Hayatın Düzenlenmesi İçin Getirdiği Yenilikler ve Esaslar" (DİB, 1975: 28-32) dışında dersin içeriği tarih dersi görünümündedir. Açıklamalar bölümünde öğrenciler için yapılan -dersin tarih dersi kavramı dışında bir anlayışla işlenmesi- isteğinin nedeninin dersin içeriği olduğu düşünülmektedir. Bu noktada öğrencilere dersin içeriğini zenginleştirmekle ilgili önemli görevler düşmektedir. Dersin içeriği kronolojik bir bakış açısını yansıttığından, açıklamalar bölümünde ifade edilen "Peygamberimizin hayatı ile ilgili konular işlenirken daima O'nun üstün ve örnek şahsiyeti bu konularda esas olarak ele alınacak ve bu noktadan hareket edilecektir." cümlesini uygulamak zor görülmektedir.

Aynı müfredattaki ahlak dersi için "Ayet ve hadislere dayalı olarak İslam ahlakının temel ilkelerini öğretmek ve benimsetmek" belirlenen tek amaçtır. Kur'an ve sünnet merkezli ahlak anlayışı hareket noktası kabul edilmiştir. Kur'an kurslarında oluşturulmaya çalışılan ahlak sisteminin ilahi ya da dini ahlak olarak isimlendirilmesi mümkündür. Zaten din eğitim kurumu olarak görev yapan kursların, kaynak olarak dini temel almayan seküler bir ahlaki felsefeye sahip olması, imkânlar dâhilinde gözükmemektedir. Amaçlarla ilgili yapılan açıklamalarda; ahlakla ilgili ayet ve hadislerin incelenmesinde öğrencilerin yaş ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasıyla ilgili bir istek söz konusudur. Kur'an kurslarındaki eğitim öğretim etkinliklerinde hedef kitlenin yaş aralığının çok fazla olması bilgi ve beceri kazandırmada olduğu gibi, tutum kazandırmada da sıkıntı oluşturabilmektedir. Bu açıdan öğrenciye görelilik ilkesini uygulama noktasında kurs öğrencilerinin becerileri devreye girmektedir. Açıklamalarda, ahlak eğitimi denildiğinde ayet ve hadisler referans kabul edilmiş, öğrencilerin yaşantılarında etkili olabilecek ve yaşları itibarıyla anlayabilecekleri ahlaki değerlerin yaşatılması istenmiştir. Hz. Muhammed'in hayatını yaşarcasına canlı ve "mekarim"i ahlak"ı telkin edici bir şekilde verilmesi şeklindeki ifade, ahlak eğitiminde rol model olarak Hz. Muhammed'in

gösterildiği, O'nun ahlakına ve sünnetine ittiba etmenin önemli görüldüğünü anlatmaktadır (DİB, 1975: 27).

İlk hafta ahlakın tarifi ve İslam'dan önceki Arapların ahlak anlayışı ile başlamakta, İslam'ın getirdiği ahlak anlayışı ile devam etmektedir. İslam'dan öncesi ve sonrası ele alınarak karşılaştırmalı bir ahlak eğitimi verilmesi amaçlanmıştır. Ahlaki vazifeler ana başlığı ise dört haftalık bir süreçten oluşmaktadır. Ana başlığın alt başlıklarında görev ve sorumluluklar açısından bir sıralama söz konusudur. Bireyin önce Allah'a karşı vazifelerinden, Hz. Muhammed'e karşı, insanın kendi şahsına karşı vazifelerinden, ailesine karşı vazifelerinden ve ailenin kendi içindeki görevlerinden bahsedilmektedir. Ahlak dersinin ödev ve sorumluluk mantığında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bireyin hem kendisine hem de topluma karşı sorumlulukları olduğu vurgulanmaktadır kasım ayının üçüncü haftası ise "Edep" dir. Aile içinde, beşeri münasebetlerde, meclislerde, yeme içmede edep alt başlıkları toplumsal ilişkileri düzenlemeye yöneliktir (DİB, 1975: 33). Aynı zamanda aile içindeki sorumluluklara ahlak dersi içinde vurgu yapılmış olması ailenin ahlak gelişiminde kilit noktalardan biri olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır.

İçtimai vazifeler başlıklı konu ise beş haftaya dağıtılmıştır. İlk hafta komşulara, misafirlere karşı vazifeler, büyüklere saygı, küçüklere şefkat konusu işlenirken aralık ayının başlığı "vatan ve milletimize karşı vazifeler" şeklindedir. Söz konusu müfredatta daha önce incelenen derslerde bahsi geçmeyen milli duyguların güçlendirilmesine yönelik konuların ahlak dersinde ele alındığı görülmektedir. "Vatan ve milletimizi sevmenin önemi, askerliğin önemi (yurt savunması), vergi vermenin önemi, milli birlik ve beraberliğin önemi, kanun ve nizamla uymanın önemi" (DİB, 1975: 34) alt başlıkları Kur'an kursu öğrencilerinde milli duyguların oluşturulmasına yönelik bir algının olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren oluşturmak istediği "milli" temalı eğitim anlayışına uygun bir ahlak ders içeriği oluşturulmuştur. Faziletin temelleri başlığında üzerinde durulan konular hikmet, şecaat, iffet, adalet gibi erdemler olmuştur. İslam felsefe tarihinde itidal noktası olarak da adlandırılan bu dört özellik, İslam filozoflarının ahlakı ele alışlarında ortak erdemlerdir. Bu açıdan bakıldığında klasik ahlak kitaplarında yer alan geleneksel ahlak anlayışının Kur'an kurslarını etkilediği ve kursların bu anlayışı devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ruh terbiyesi ana başlığı altında bireyin sağlam bir inanca sahip olması ve sağlam bilgi edinmesi istenirken ruh terbiyesinde ibadetin rolüne atıfta bulunulmuş ve hurafelerden sakınmak bir konu olarak yer almıştır. Hurafelerden uzak durulmasının istenmesi batıl inançlara karşı Kur'an kurslarında gösterilen hassasiyetin ahlak dersinde de devam ettiğini kanıtlamaktadır. Güzel huylar ünitesine ise yedi hafta ayrılmıştır. Doğruluk, fazilet, ihlas, sebat ve metanet, sabır, tevazu ve vakar, hilm, sır saklamak, emanete riayet gibi başlıkların alt başlıklarıyla adı geçen değerler ele alınmıştır. Güzel huylardan sonra dört haftalık bir süreçte kötü huylar konusunun işlenmesi planlanmıştır. Yalancılık, koğuculuk, gıybet, iftira, nifak, fesat, teccüs, hased, başkalarını hiciv, başkasının hakkına saygısızlık, alay etmek, kötü lakap takmak kötü huylar konusunun alt başlıklarıdır (DİB, 1975: 35). Son haftalar "Güzel ahlak örnekleri, Kur'an ahlakı, İslam'da emir ve yasaklar" başlıklarıyla sona ermektedir. Üç haftaya yayılan güzel ahlak örneklerinde sırasıyla "Peygamberimizin, Sahabe-i Kiram'ın ve Müslüman Türk büyüklerinin ahlakından örnekler" aktarılmıştır (DİB, 1975: 36). İslam tarihinden ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verilmesi dini ahlak yaklaşımını yansıtmaktadır. "Peygamberimiz" kelimesi normatif bir bakış açısının göstergesidir. Tarihten örnekler verilirken sadece Hz. Muhammed döneminin değil, Müslüman Türk büyüklerinin de konu edinilmesi milli ahlakında göz önünde

bulundurulması demektir. Ahlak dersi işlenirken örnek olayların aktarılması, soyut kavramların somutlaştırılma çabası anlamına gelmektedir.

1979 müfredatında ahlak dersi siyer ile birlikte ele alınmıştır. Daha önce haftada 1 saat olan siyer dersi bu müfredatta 2 saat olarak uygulanmıştır. Ders, on üniteden oluşmaktadır (DİB, 1979: 32-35). Ünitelerdeki konu dağılımlarına bakıldığında Hz. Muhammed'in hayatının kronolojik olarak aktarıldığı görülmektedir.

İlk ünite "Hz. Muhammed'in (a.s.) Doğumu ve Çocukluğu'dur. Amacı "Peygamberimizin doğumu ile dünyanın kazandığı önemi kavratmak ve öğrencilere peygamber sevgisini benimsetmek'tir (DİB, 1979: 32). Hz. Muhammed'in soyu, doğumu ve çocukluğundan bahseden konu dağılımında peygamber sevgisinin benimsetilmesi hedeflenmiştir. Mevlidin materyallerde kullanılması, geleneksel bir yaklaşımın yanı sıra Anadolu'da meşhur olan mevlit kültürünün yaygınlaşmasına da katkı sağlamıştır. İkinci ünite "Hz. Muhammed'in (a.s.) Gençliği ve Evliliği'dir. Ünitinin amacı "Peygamberimizin örnek hayatını ve doğruluk anlayışını öğretmek'tir. Ünitinin alt başlıklarından olan "Hz. Muhammed'in (a.s.) Kâbe hakemliği", onun güvenilirliği ve adaletiyle ilgili örnek olay olarak aktarılan konu başlığıdır. Üçüncü ünite, "Hz. Muhammed'in (a.s.) Peygamber Oluşu ve Gizli Davet" iken; dördüncü ünite "Davetin Açıklanması'dır. Ünitinin amacı "Öğrenciye İslam'da davetin metotlarını öğretmek'tir (DİB, 1979: 32-33). Davet sürecinden bahseden konular için seçilen amaç, sadece Hz. Muhammed'in davet sürecini öğretmekle sınırlı görünmekte, öğrencilerin aynı zamanda davet metodunu öğrenmeleri de beklenmektedir. Kur'an kursları, doktriner bir bakış açısının yanı sıra tebliğe dayalı bir din anlayışı da oluşturmaya çalışmıştır.

Beşinci ünite "Habeşistan'a Hicret" olarak belirlenirken altıncı ünite "Boycot ve Hüzün Yılları"dır. Ünitinin amacı "Sıkıntılara karşı sabırla mukavemet göstermenin değerini benimsetmek." iken araç olarak konu ile ilgili kitaplar seçilmiştir. Sabır değerinin, hayatın zorluklarına karşı güçlü durmanın önemini benimsetmeyi hedeflemesi siyer dersinin değer odaklı hazırlandığını göstermektedir. "Sıkıntılara karşı sabırla mukavemet göstermenin değerini benimsetmek." (DİB, 1979: 33) cümlesi değerler eğitimi kapsamında düşünülebilecek sabır ve kararlılığı akla getirmektedir.

Yedinci ünite olarak "Mirac", sekizinci ünite "Hicret" başlıkları belirlenmiştir. Dokuzuncu ünite "Medine'de Yıllar"dır ve amaç da İslam'da kardeşliğin önemini kavratmaktır (DİB, 1979: 34). Müslümanların kardeş olduğu fikrini kavratmayı amaçlayan ünite bu konuda tarihten örnekler vermektedir. Tarihten anlatılan kesitlerin günümüzle bağlantı kurularak ya da somutlaştırılarak anlatılması önem arz etmektedir. Ancak ünitinin alt başlıkları incelendiğinde bahsedilen değişimi oluşturacak konu başlıklarına rastlanılmamıştır. Ünitinin alt başlıkları, Hz. Peygamber'in Medine'de karşılaşması, Peygamber Mescidi'nin inşası, Ensar ve Muhacirler arasında kardeşlik şeklindedir.

Son ünite olan "Hz. Peygamber'in (a.s.) Savaşları" ünitesinin amacı; "İslam dininin sulh anlayışı ile gerektiğinde cihada verdiği önemi öğretmek'tir (DİB, 1979: 34). İslam diniyle barışın bir arada zikredilmesi, gerektiğinde cihada başvurulmasını istemesi, önceliğin sulh olduğunu akla getirmektedir. Cihat kavramıyla alakalı bir ünite anlatılmadan önce İslam dininin sulh anlayışının amaçlarda vurgulanmış olması konunun hassasiyetinin fark edildiğini, yanlış anlamaların önüne geçilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Genel olarak siyer dersinin tarih dersi görünümünde olduğunu ifade etmek gerekir. Konular kronolojik olarak sıralanmıştır. Hz. Peygamber'in üstün insanlık vasıflarından bahsedilmesini isteyen dersin amacıyla içeriğin uyumlu olmadığı söylenebilir. Konu başlıklarında bazen "Hz. Muhammed" bazen de "Peygamberimiz" kelimeleri kullanılmıştır. Bu durumun dikkatsizlikten mi yoksa arada fark olmadığını düşünmekle mi alakalı olduğu bilinmemektedir. Aynı durumun bir önceki müfredatta da olduğunu belirtmek gerekir.

1979 yılı müfredatının ahlak dersiyle ilgili amaçlar bölümünde; öğrencilere İslam ahlakının temel ilkelerinin ayet, hadis ve Hz. Peygamber'in yaşayışından örnekler vererek öğretilmesi ve benimsetilmesi hedef cümle olarak belirtilmiştir (DİB, 1979: 31). Ahlak dersi haftada 1 ders saati olarak 1979 Kur'an kursları müfredatında yer almıştır. Ahlak dersi konuları beş üniteye bölünmüştür: İslam ve Ahlak, Fert ve Ahlak, Aile ve Ahlak, İş Hayatı ve Ahlak, Vatan, Millet ve Ahlak (DİB, 1979: 36-37).

İlk ünite olan "İslam ve Ahlak" ünitesinin amacı "Öğrenciye İslam dininin güzel ahlaktan ibaret olduğunu benimsetmek." şeklinde belirlenmiştir. İslam ahlakının temeli olarak iki olgu belirlenmiştir: Bu temellerden biri Allah'ın emirlerine uymak, diğeri ise mahlûkatına şefkat duymaktır (DİB, 1979: 36). Allah'ın emirlerinin ahlakın temeli sayıldığı bir yaklaşım söz konusudur. İkinci ünite olan "Fert ve Ahlak" ünitesinin amacı; ahlakın fertler üzerindeki önemini kavratmaktır. Söz konusu müfredatta ilk defa ele alınan konulara bakıldığında Kur'an kurslarının toplumdaki değişimleri göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Kötü alışkanlık ve madde kullanımından ilk defa bahsediliyor olması toplumda bahsi geçen yıllarda bu tür değişimlerin olduğunu bizlere göstermektedir. Üçüncü ünite olan "Aile ve Ahlak" için amaç olarak aile içerisinde ahlakın önemini öğretmek ve aile içi fertlerin karşılıklı görevlerini kavratmak benimsenmiştir. Aile fertlerinin birbirlerine karşı görevlerinden bahseden konu başlıkları dışında eşlerin karşılıklı vazifeleri saygı, sevgi, sadakat ve güven değerleri ele alınmıştır. Konuların "Müslüman-Türk toplumunda aile ocağının kutsallığı" başlığıyla başlaması, Müslüman kimliği dışında Türk kimliğine vurguyu göstermekte ve milli ahlak anlayışını da desteklemektedir. Dördüncü ünite "İş Hayatı ve Ahlak"tır. Amacı iş hayatında doğru olmanın ve çalışmanın önemini kavratmak olarak belirlenen üniteye ele alınan konular şunlardır: Helal kazancın ahlak bakımından önemi, çalışanın ücretini teri kurumadan vermek ve iş hayatında kötü yola sapmamak (karaborsacılık, kaçakçılık).

Beşinci ünite "Vatan, Millet ve Ahlak" tır. Amaç olarak öğrenciye vatan ve millet sevgisini vermek, devlete karşı yükümlülükleri kavratmaktır. Son üç haftanın konu başlıklarının bir kısmı önceki müfredatla aynıdır. Farklı olarak rüşvet ve iltimastan kaçınmak, şehitlik, gazilik kavramlarının işlenmesi istenmiştir. Vatan, millet gibi kavramları konu edinen ünite son yıllarda çok fazla seslendirilen vatandaşlık eğitiminin küçük bir denemesi gibidir, ayrıca Türk eğitim sisteminin ilk günden beri vatandaşlarına kazandırmak istediği milli bilinci de desteklemektedir (DİB, 1979: 37).

1985 yılı müfredatı siyer dersi 1979 müfredatıyla aynı konu başlıklarına sahiptir. Sadece 1985'de vatan ve millet sevgisine vurgu yapılmış, dönemin şartları gereği kardeşlik, hoşgörü, akılcılık, bağınazlığın reddi gibi Cumhuriyet dönemine uygun değişkenler kullanılmıştır (DİB, 1985: 34-38).

1985 müfredatında ahlak dersinin amaç ve açıklamaları bir önceki müfredatla aynı özelliklere sahiptir. Bu müfredat altı ünitelerden oluşmaktadır ve ilk dört ünite önceki ile aynı içeriğe sahiptir (DİB, 1985: 39-40). Beşinci ünite ise vatan-millet ve vatandaşlık görevlerini

ele almaktadır. Önceki müfredatta olmayan gençlik ve spor başlığı bu müfredata eklenmiştir. Konu başlıklarında ise farklılıklar göze çarpmaktadır. Bir konunun hafta olarak yerinin değiştirilmesi ya da başlıkların gruplandırılması söz konusudur. Sevginin, doğruluğun ve iyiliğin güzelliğinden, kin ve nefretin çirkinliğinden bahsedilmesi, israfın zararları, tutumluluğun faydaları başlıkları 1985 müfredatı için yenidir. Önceki müfredatlarda yer alan iyi huylar, kötü huylar ya da güzel huylar ve kötü huylar başlıkları bu müfredat da yer almamaktadır.

Üçüncü ünite olarak aile ve ahlak başlığında büyüklere saygı, küçüklere şefkatli ve merhametli davranmanın önemi dile getirilmiş; fertlerin hoşgörülü olmasından bahseden konu başlıkları da ilk defa ele alınmıştır (DİB, 1985: 40). Beşinci üniteye hem isim değişikliği yansımış, vatandaşlık görevleri başlığı eklenmiş hem de konu başlıkları çeşitlendirilmiştir: Bayrak sevgisi, İstiklal marşı, kanun ve kurallara saygılı olmak, olgun bir Müslümanın özellikleri, seçmek ve seçilmek gibi. Türk milletinin tarihteki yerinden bahseden konu başlığı ise dini ahlak dışında hem milli ahlak anlayışının müfredatı etkilediği hem de vatandaşlık ahlakı kazandırılmaya çalışıldığının göstergesidir. Ayrıca dikkat çeken diğer bir konu başlığı “temel eğitimin önemi ve kişinin olgunlaşmasındaki etkisi”dir. Yaygın eğitim kurumu olan Kur'an kurslarının örgün eğitime ilk defa bu kadar açık ve net destek verdiği görülmektedir. Temel eğitimin bireylerin yaşamını anlamlandırmasına olan etkisi dile getirilerek eğitim öğretim süreci kurslar tarafından desteklenmiştir.

Ayrıca günümüzde eğitim literatüründe “vatandaşlık eğitimi” adıyla ifade edilen ve bireylerin iyi bir vatandaş olmasını öngören bir eğitim anlayışının, ahlak dersinin içeriğinde yer aldığı görülmektedir. Son ünite tek bir haftada işlenmesi istenen “Gençlik ve Spor” ünitesidir. Üniteye Türk gencinin dini ve milli ahlaka sahip olması, çalışkan ve kendine güvenen bireyler haline gelmesi, öğrencilerin hem beden hem de ruhen gelişimlerini sağlamaya yönelik çalışmalar işlenecek konular içinde yer almaktadır (DİB, 1985: 41). Müfredatın genel amaçlarında ahlak dersinin ele alınışı 1979 yılı müfredatıyla aynı özellikler taşımaktadır.

Sonuç

Sosyal sistemler ve onu oluşturan alt birimler, çeşitli ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde din hizmetlerinin yürütülmesi kurumsal bir bakış açısıyla sürdürülmüştür ve sürdürülmektedir. Dini kurumlar, zaman içinde ihtiyaçlar ve önceliklerde meydana gelen beklentilerle değişmekte ve farklı fonksiyonlara sahip olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kursların 1924 yılından günümüze kadar aynı bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun öğretme, namaz ibadetini yerine getirebilecek kadar ezber yaptırma ve ilmihal bilgilerini aktarma işlevi kursların zaman içinde değişmeyen temel din eğitimi anlayışları olarak kalmıştır. Ancak derslerin haftalık saatleri, bireysel ve toplumsal kazanımları, zihinlerde oluşturulmaya çalışılan peygamber imgesi, İslam diniyle ilgili farklı yorumlara karşı bakış açısı, diğer inançlara karşı gösterilmesi istenen tutum gibi konularda farklı dini anlayışların etkisi görülmüştür.

Talimatnamelerin genel çerçeve çizdikleri, eğitim öğretim sürecinin bazı alt başlıklarını içermedikleri anlaşılmıştır. Birkaç sayfalık talimatlarla eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmeye çalışılmıştır. Dini malumatın öğretiminden bahsedilmesi bile ancak 1965 yılı özel talimatıyla gerçekleşmiştir. Bu açıdan yaygın din eğitiminde uzun yıllar

eğitim ğretim sürecinin çok net olmadığı, kurslardaki öğreticilerin kişisel birikim ve eğitim becerilerine göre öğretimde birbirinden farklı bir süreç yařandđđı anlaşılmaktadır. 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunla birlikte hedef kitlesi değişen kurslar, ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütme sorumluluğunu da üzerine almıştır. Öğrenmeyi isteyen, doğru bilgilere ulaşmaya çalışan bireylerin ek olarak ahlak kurallarını önemseyen, toplumsal değerlere sahip kişiler olmaları önemlidir. Hâlbuki kurs müfredatlarında ahlak dersi haftalık saat açısından her zaman en az zaman dilimine sahip olmuştur. Özel talimatlardan sonra eğitim 1975, 1979 ve 1985 mfredatlarıyla devam etmiştir. Her üç müfredat da Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okutma amacına yönelik bir düzenleme niteliğindedir. Mfredatlardaki derslerin alt başlıklarına bakıldığında milli ahlak anlayışının yanı sıra vatandaşlık eğitimi ve ahlakı gibi bireylerin yaşadıkları ülkeyle, devletle, toplumla olan bağını güçlendirmeye yönelik, bedeni ve ruhi gelişimlerini sağlamayı amaçlayan başlıklar dikkat çekmektedir. Hazırlanan müfredatlar din eğitimi açısından ise doktriner bakış açısının ürünüdürler.

Çalışma 2000 ncesi Kur'an kurslarını kapsamaktadır. Talimatname, müfredat ve mevzuattan hareket edilmiştir. Eğitim ğretime başladığı ilk günden itibaren Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak öğretme temel hedefine sahip olan kursların 1970'li yıllara kadar yaygın din eğitimi kurumu olmaktan ziyade kurum içi eleman yetiştirme hedefiyle paralel bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanının genişlemesi ile kursların hedef cümlelerinin, hedef kitlesinin ve buna bağlı olarak da içerik ile eğitim ğretim sürecinin değiştiği görülmüştür.

Kaynakça

- Başkurt, İrfan (2003), *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, İstanbul: DEM Yayınları.
- DİB (1975), *Kur'an Kursları Müfredatı (Yüzünden Okuyanlar İçin)*, Ankara.
- DİB (1979), *Kur'an Kursları Müfredatı. (Yüzünden Okuyanlar İçin)*, Ankara.
- DİB (1985), *Kur'an Kursları Müfredatı. (Yüzünden Okuyanlar İçin)*, Ankara.
- DİB, (1965), *Kur'an Öğretim Kursları Özel Talimatı*. Ankara: Ongun Kardeşler Matbaası.
- DİB, (1970), *Kur'an-ı Kerim Kursları Özel Talimatı*. Ankara: Baylan Basımevi.
- DİB, (19.07.1943), *Diyanet İşleri Reisliği Kur'an Öğretici Kursu Hakkında Özel Talimat*.
- DİB, (1959), *Diyanet İşleri Reisliği Kur'an Öğretim Kursları Özel Talimatı*. Ankara: Alkan Matbaası.
- DİB, (22.06.1965), *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*. Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 6 Ekim 2020.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>
- DİB, (23.04.1981), *Genelge No: 10. Kur'an Kursları*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB, (02.08.1980), *Genelge No: 2. Camilerde Açılacak Kurslar*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB, (16.08.1984), *Genelge No: 38. Kur'an Kursları*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB, (02.01.1986), *Genelge No: 46. Kur'an Kursları ve Ek Ders Ücretleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB, (27.07.1989), *Genelge No: 78. Kur'an Kursları ve Ek Ders Ücretleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Komisyon, (1999), *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe, Teşkilat, Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kur'an Kursları Yönergesi*, (1990), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kur'an Kursları Yönetmeliği*, (1991), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kur'an Kursları Yönetmeliği*, (1971), Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Öcal, Mustafa, (2004), "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (Haziran 2004), 81-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143856>